

Ο Σημαντικός Ρόλος των Νοσηλευτών σε Παγκόσμιο Επίπεδο Αναφορικά με την Ανθεκτικότητα και την Προσαρμογή στην Κλιματική Αλλαγή

Κωνσταντίνος Πέτσιος

Nurses' Important Role in International Level Concerning Resilience and Adaptation to Climate Change

Νοσηλεύτης ΠΕ, ΜΗΜ(α), MSc, PhD,
Υπεύθυνος Κλινικής Νοσηλευτικής
Έρευνας, Ωνάσειο ΚΚ

Υπεύθυνος αλληλογραφίας:

Κωνσταντίνος Πέτσιος
Ωνάσειο ΚΚ, Λεωφ. Ανδρέα Συγγρού 356,
176 74 Καλλιθέα
Τηλ: (+30) 210-94 93 321
e-mail: petsiosk@gmail.com, kpetsios@uop.gr

Η κλιματική αλλαγή αναγνωρίζεται διεθνώς ως μια παγκόσμια απειλή για το οικοσύστημα του πλανήτη μας και αποδεδειγμένα σχετίζεται με σημαντικές επιπτώσεις όχι μόνο στον τρόπο ζωής αλλά και στην υγεία του ανθρώπου.¹⁻³ Το Διεθνές Συμβούλιο Νοσηλευτών (ICN) στη συνεδρίαση του στη Γενεύη στις 27 Σεπτεμβρίου 2018, εξέδωσε επικαιροποιημένη τη δήλωση θέσης του για την κλιματική αλλαγή και την υγεία, η οποία καλεί τις κυβερνήσεις, τους διαχειριστές των συστημάτων υγείας, τις εθνικές νοσηλευτικές ενώσεις και τους νοσηλευτές να λάβουν άμεσα μέτρα για τον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής και την υποστήριξη των ανθρώπων και των κοινοτήτων σε όλο τον κόσμο ώστε να προσαρμοστούν στις επιπτώσεις της.⁴

Η αλλαγή του κλίματος θέτει σημαντικές απειλές για την ανθρώπινη υγεία, επιδεινώνει τις υφιστάμενες ανισότητες και απειλεί να καταστρέψει όσα θετικά κατάφερε η ανθρωπότητα τα τελευταία 50 χρόνια στον τομέα της δημόσιας υγείας.^{1,4} Ακόμη και οι ανεπτυγμένες χώρες βιώνουν την κλιματική αλλαγή έντονα καθώς αυξάνονται η θερμοκρασία του περιβάλλοντος, τα επίπεδα διοξειδίου του άνθρακα στην ατμόσφαιρα, το επίπεδο της θάλασσας και η συχνότητα εμφάνισης ακραίων καιρικών συνθηκών. Συνεπώς, η παγκόσμια υγεία έχει ήδη επηρεαστεί και οι επιπτώσεις αναμένεται να αυξηθούν καθώς η μεταβλητότητα του κλίματος και η αλλαγή συνεχίζονται. Οι δυσμενείς επιπτώσεις θα προκύψουν από τις επιπτώσεις στους πιο θεμελιώδεις και καθοριστικούς παράγοντες της

ανθρώπινης υγείας: τρόφιμα, νερό, αέρα και ασφαλές περιβάλλον που επιτρέπει την προστασία από ακραία καιρικά φαινόμενα.^{1,2,4}

Οι κλιματικές αλλαγές έχουν συσχετιστεί με σημαντικές επιπτώσεις στην υγεία του πληθυσμού που αποδεικνύονται από επιδημιολογικές μελέτες που διευρύνουν συνεχώς την επιστημονική τεκμηρίωση της υπόθεσης αυτής. Εντούτοις, αν και κάποιες από τις άμεσες επιπτώσεις από τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής στην υγεία είναι αποδεκτές, οι νοσηλευτές όπως και οι άλλοι επαγγελματίες υγείας δυσκολεύονται να διακρίνουν ότι οι επιπτώσεις στην ανθρώπινη υγεία δεν περιλαμβάνουν μόνο την επιδείνωση των υφιστάμενων συνθηκών αλλά επιδρούν μακροπρόθεσμα στην υγεία ευάλωτων ομάδων όπως τα παιδιά και τα έμβρυα.² Η κλιματική αλλαγή συμβάλλει ήδη στην επιβάρυνση των ασθενειών και των πρόωρων θανάτων στην Ευρώπη. Οι κύριες επιπτώσεις στην υγεία σχετίζονται με ακραία καιρικά φαινόμενα και επιπτώσεις που σχετίζονται με τη θερμότητα, αλλά υπάρχουν και επιπτώσεις σχετιζόμενες με τις αλλαγές στη μετάδοση των νοσημάτων και τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Οι ποσοτικοί υπολογισμοί των επιπτώσεων είναι δύσκολοι λόγω της πολύπλοκης σχέσης μεταξύ κλιματικών και μη κλιματικών παραγόντων. Το Ευρωπαϊκό Κέντρο Ελέγχου Νοσημάτων (ECDC), αναγνωρίζοντας το πρόβλημα, έχει υιοθετήσει ένα σχέδιο στρατηγικής εποπτείας και ελέγχου με την ανάπτυξη ενός περιβαλλοντικού και επιδημιολογικού δικτύου. Η συγχώνευση, η ενσωμάτωση και η ανάλυση των δεδομένων θα προωθήσει την κατανόηση της σχέσης μεταξύ της αλλαγής του κλίματος και των μολυσματικών ασθενειών στην Ευρώπη και θα βοηθήσει στον σχεδιασμό αποτελεσματικών σχεδίων δράσης για τη δημόσια υγεία.⁶

Ανάλογα, το CDC ανέπτυξε ένα πλαίσιο (Building Resilience Against Climate Effects - BRACE framework) μιας διαδικασίας πέντε βημάτων που επιτρέπει στους επαγγελματίες υγείας να αναπτύξουν στρατηγικές και προγράμματα ενίσχυσης της προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή και να προετοιμάσουν τις κοινότητες για τις επιπτώσεις της στην υγεία τους. Μέρος αυτής της προσπάθειας περιλαμβάνει την ενσωμάτωση σύνθετων δεδομένων σχετικά με την ατμόσφαιρα και τις προβλέψεις για το κλίμα (μικρής και μεγάλης κλίμακας) σε συσχέτιση με τις δράσεις σε επίπεδο σχεδιασμού και αντιμετώπισης. Ο συνδυασμός δεδομένων σχετικά με την ατμόσφαιρα και προβολών με επιδημιολογική ανάλυση επιτρέπει στους επαγγελματίες υγείας να προβλέπουν

αποτελεσματικότερα, να προετοιμάζουν κατάλληλα και να ανταποκρίνονται σε μια σειρά κλιματικών επιπτώσεων στην υγεία.⁷

Σε επίπεδο κλινικής πρακτικής, εξαιτίας της κλιματικής αλλαγής, απαιτούνται μεγαλύτερες ανάγκες υγειονομικής περίθαλψης, με αλλαγή του επιδημιολογικού προφίλ των νοσημάτων σε παγκόσμιο επίπεδο και με σημαντικές επιδράσεις στη συχνότητα και τους τρόπους μετάδοσης των μεταδοτικών νοσημάτων. Για παράδειγμα, η αλλαγή του κλίματος επηρεάζει τη μετάδοση μιας μεταδοτικής νόσου μεταβάλλοντας τη γεωγραφική περιοχή του φορέα και συντομεύοντας την περίοδο επώασης των παθογόνων παραγόντων.⁶ Παράλληλα, απαιτούνται επιπρόσθετοι πόροι για την προετοιμασία και αποτελεσματική διαχείριση μαζικών φυσικών καταστροφών. Αντίστοιχα, σε κοινωνικοπολιτικό επίπεδο οι νοσηλευτές καλούνται να αντιμετωπίσουν τις επιδεινούμενες κοινωνικές ανισότητες, τις ανισότητες πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας, τις επιπτώσεις στην ποιότητα ζωής των ασθενών και την επακόλουθη αύξηση της συχνότητας εμφάνισης ψυχικών διαταραχών.^{3,8}

Ταυτόχρονα όμως αυξάνει σημαντικά και η έκθεση των επαγγελματιών υγείας σε επαγγελματικούς κινδύνους που σχετίζονται με την αλλαγή των συνθηκών εργασίας και την έκθεση σε συμβάματα που σχετίζονται με την κλιματική αλλαγή.⁵ Σε αυτό το πλαίσιο οι σύγχρονοι νοσηλευτές καλούνται να αναπτύξουν νέους ρόλους και να υιοθετήσουν νέα μοντέλα παροχής φροντίδας ανταποκρινόμενα στις πραγματικές ανάγκες της κοινότητας στην οποία εργάζονται. Ωστόσο, μόλις τα τελευταία χρόνια έχει κερδίσει έδαφος η ανάγκη λήψης μέτρων αντιμετώπισης των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής και η λήψη μέτρων προσαρμογής σε αυτήν ταυτόχρονα με τα μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος.^{4,9}

Δυστυχώς σε σημαντικό βαθμό τεκμηριώνεται η έλλειψη ευαισθητοποίησης των νοσηλευτών και συναφές έλλειμμα γνώσης τους αναφορικά με τους κινδύνους για την υγεία από την αλλαγή του κλίματος, τόσο σε επίπεδο προπτυχιακής εκπαίδευσης όσο και στην καθημερινή κλινική πρακτική.¹⁰ Για να ελαχιστοποιηθούν οι συνέπειες της κλιματικής αλλαγής οι νοσηλευτές πρέπει να αξιοποιήσουν το δυναμικό τους και να ακολουθήσουν πολιτικές σε δύο κατευθύνσεις, τόσο αναφορικά με την υποστήριξη «πράσινων» επιλογών που θα περιορίσουν την καταστροφή όσο και πολιτικές προσαρμογής των ανθρώπων στις υφιστάμενες κλιματικές αλλαγές ώστε να μειώσουν τις επιπτώσεις τους στη δημόσια υγεία.^{3,8}

Οι νοσηλευτές εκτός της κλινικής πρακτικής τους σε όλα τα επίπεδα παροχής φροντίδας διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο ως αξιόπιστες πηγές πληροφοριών για την ενημέρωση και εκπαίδευση ασθενών, συγγενών και κοινοτήτων.^{3,10,11} Ταυτόχρονα αποτελούν βασικό στελεχιακό δυναμικό της πρώτης γραμμής ενίσχυσης μετά από μια φυσική μαζική καταστροφή και διαχειριστές των περιορισμένων διαθέσιμων πόρων παροχής φροντίδας. Όλο και συχνότερα αναλαμβάνουν ηγετικό ρόλο στην εφαρμογή δράσεων που μειώνουν το ρεύμα αποβλήτων (π.χ. περιορισμό βιολογικών κινδύνων, διαχείριση φαρμακευτικών αποβλήτων) και συμβάλλουν στη μείωση της κατανάλωσης υδρογονανθράκων και την εισαγωγή εναλλακτικών μορφών ενέργειας.¹²

Θεμελιώδους σημασίας παράγοντας για την ουσιαστική συμβολή της νοσηλευτικής είναι η κατανόηση του μεγέθους του προβλήματος και η υιοθέτηση πρακτικών και κουλτούρας σύμφωνη με την συμφωνία του Παρισιού αναφορικά με την κλιματική αλλαγή. Με την κατάλληλη ενημέρωση και εκπαίδευση, οι νοσηλευτές μπορούν να οδηγήσουν αποτελεσματικά τις στρατηγικές προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή, να ενισχύσουν την ανθεκτικότητα στην αλλαγή και να λάβουν μέρος σε στρατηγικές προσαρμογής του περιβάλλοντος με στόχο τη δημιουργία υγιέστερων πληθυσμών. Καθώς αποτελούν το 40% του εργατικού δυναμικού στον χώρο της υγείας, οι νοσηλευτές κατέχουν σημαντικό ρόλο στη χάραξη πολιτικής υγείας συνυφασμένη με την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή αλλά και επιπλέον διαδραματίζουν ενεργό ρόλο στην αλλαγή συμπεριφοράς της κοινότητας στην οποία ζουν και εργάζονται.⁴

Οι σύγχρονες προκλήσεις για δράση για την αντιμετώπιση των επιβλαβών συνεπειών της παγκόσμιας κλιματικής αλλαγής στην υγεία, ωθούν το νοσηλευτικό επάγγελμα να ανταποκριθεί μέσω της κλινικής πρακτικής, της έρευνας, της κοινωνικής δράσης και της εκπαίδευσης.^{10,11} Η εκπαίδευση για την κλιματική αλλαγή είναι κρίσιμη για την επίτευξη αυτής της αντίδρασης, καθώς ενδυναμώνει την ικανότητα του επαγγέλματος να επηρεάζει τις πολιτικές σε ατομικό, κοινοτικό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο πρακτικής.^{3,10}

Η ανάπτυξη ανθεκτικότητας στην κλιματική αλλαγή πρέπει να περιλαμβάνει προσπάθειες για τη βελτίωση και τη διατήρηση των κοινωνικών και περιβαλλοντικών καθοριστικών παραγόντων της υγείας μέσω της αειφόρου ανάπτυξης. Σε αυτό το επίπεδο ο ρόλος των νοσηλευτών είναι πολυεπίπεδος. Σε ατομικό επίπεδο απαιτείται ενημέρωση για την κλιματική αλλαγή και εκπαίδευση

για την υιοθέτηση μεθόδων προσαρμογής τόσο για την αλλαγή στάσης σε επίπεδο ενεργού μέλους της κοινότητας όσο και ως επαγγελματία με την αλλαγή προσωπικών πρακτικών για τη μείωση της ατομικής συμβολής στις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου και της αλόγιστης κατανάλωσης πόρων. Σε επίπεδο επαγγελματικών ενώσεων απαιτούνται δράσεις ενημέρωσης και υποστήριξης πολιτικών προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή καθώς και η πίεση προς τις διοικήσεις των νοσοκομείων και τα κέντρα λήψης αποφάσεων ώστε να μειωθεί το αποτύπωμα άνθρακα των νοσοκομειακών δομών και να επιλεγθούν εναλλακτικές μορφές παραγωγής ενέργειας. Οι νοσηλευτικές ενώσεις οφείλουν να αναλάβουν ηγετικό ρόλο στην ανάπτυξη συζητήσεων πολιτικής και συζήτησης για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που σχετίζονται με την κλιματική αλλαγή. Έχουν δημοσιευθεί θέσεις και οδηγίες για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο. Αναγνωρίζεται ότι είναι σημαντικό οι νοσηλευτές να υιοθετήσουν έννοιες σχετικές με την κοινωνική δικαιοσύνη και να συμμετάσχουν ενεργά στον διάλογο αναφορικά με τις επιζήμιες επιπτώσεις στην ανθρώπινη υγεία που σχετίζονται με την υπερθέρμανση του πλανήτη και την κλιματική αλλαγή. Η δέσμευση της νοσηλευτικής στην κοινωνική δικαιοσύνη, η αναγνώριση των αρνητικών επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής στην ευημερία και οι βασικοί κοινωνικοοικονομικοί λόγοι για τη δυσανάλογη και άδικη κατανομή τους μπορούν να επεκτείνουν και να βελτιστοποιήσουν τον ρόλο του επαγγέλματος στις προσπάθειες εκπαίδευσης, πρακτικής, έρευνας και χάραξης πολιτικής για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.^{4,8,9}

Οι νοσηλευτές μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο βοηθώντας τα άτομα, τις οικογένειες και τις κοινότητες να προσαρμοστούν στην κλιματική αλλαγή. Άλλωστε η νοσηλευτική είναι συνυφασμένη με την προώθηση θετικών προσαρμογών στη ζωή των ανθρώπων και η εμπειρογνωμοσύνη στην προώθηση συμπεριφορικών αλλαγών και η κατανόηση της σχέσης μεταξύ υγείας και κλιματικής αλλαγής, μπορεί να αποτελέσει θεμέλιο λίθο για την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή. Απαιτείται να είναι ενημερωμένοι οι πολίτες προκειμένου να θεσπιστούν και να υποστηριχθούν πολιτικές προσαρμογής της υγείας. Παράλληλα όμως, η υποστήριξη των ατόμων σε μεταβαλλόμενες συμπεριφορές πρέπει να συνδυαστεί με άσκηση πιέσεων σε όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης για τη δημιουργία δομών, πολιτικών και περιβαλλόντων που επιτρέπουν και ενθαρρύνουν την υγιεινή

διαβίωση. Για παράδειγμα, απαιτούνται παράλληλα με την αγωγή υγείας και υποδομές όπως προσβάσιμες και αποτελεσματικές δημόσιες συγκοινωνίες, υποδομές για ποδηλατικές διαδρομές, πεζοδρομημένες ζώνες, χρήση ενεργειακά αποδοτικής τεχνολογίας, υποστήριξη πράσινων επιλογών, ευαισθητοποίηση και εκπαίδευση στα σχολεία κ.ά.

Στόχος του συγκεκριμένου άρθρου σύνταξης είναι να αναδείξει ότι η αλλαγή του κλίματος είναι ένας καθοριστικός παράγοντας της υγείας, ο οποίος όμως δεν αναγνωρίζεται αναλογικά ούτε σε επίπεδο βιβλιογραφίας ούτε στην εκπαίδευση και κατά συνέπεια ούτε στην κλινική πράξη. Υπάρχει συνεπώς επείγουσα ανά-

γκη να αναγνωριστεί η κλιματική αλλαγή ως σημερινή και μελλοντική απειλή για την υγεία του ανθρώπου και του περιβάλλοντος, ειδικά από τους επαγγελματίες υγείας. Ο ρόλος της νοσηλευτικής στην προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή είναι πολυδιάστατος και καίριος. Άλλωστε όπως έλεγε και ο Δαρβίνος η επιβίωση ενός είδους δεν εξαρτάται από τη δύναμή του αλλά από την ικανότητά του να προσαρμόζεται στις αλλαγές του περιβάλλοντός του. Συνεπώς, η εκπαίδευση του νοσηλευτικού προσωπικού στην προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή και η ευαισθητοποίησή του στη λήψη μέτρων στην καθημερινή πρακτική είναι κάτι παραπάνω από αναγκαία.

Βιβλιογραφία

1. Watts N, Neil Adger W, Agnolucci P et al. Health and climate change: policy responses to protect Public health. *Lancet* 2015, 386:1861–914
2. World Health Organisation (WHO). Climate Change and health: Fact Sheet. Geneva, 2017. (<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs266/en/>)
3. Leffers J, Butterfield P. Nurses play essential roles in reducing health problems due to climate change. *Nurs Outlook* 2018, 66:210–213
4. International Council of Nurses. Nurses, climate change and health. Position Statement. ICN, 2018, Geneva, Switzerland, (September, 2018), <https://www.icn.ch/news/international-council-nurses-calls-increased-nursing-leadership-combat-effects-climate-change>
5. WHO. Healthy Hospitals – Healthy Planet – Healthy People | Addressing climate change in health care settings. A discussion draft paper published by the World Health Organization and Health Care Without Harm. WHO 2019. https://www.who.int/globalchange/publications/healthcare_settings/en/
6. Bezirtzoglou C, Dekas K, Charvalos E. Climate changes, environment and infection: facts, scenarios and growing awareness from the public health community within Europe. *Anaerobe* 2011, 17:337–340
7. CDC. CDC's Building Resilience Against Climate Effects (BRACE) Framework (September, 2019), <https://www.cdc.gov/climateandhealth/BRACE.htm>
8. Divakaran B, Lembeck S, Kerr R, Calmus H, Potter T. Nurses See "The Big Picture": Addressing Climate Change as a Social Determinant of Global Health. *Creat Nurs* 2016, 22:243–248
9. Nicholas PK, Breakey S. Climate Change, Climate Justice, and Environmental Health: Implications for the Nursing Profession. *J Nurs Scholarsh* 2017, 49:606–616
10. Leffers J, Levy RM, Nicholas PK, Sweeney CF. Mandate for the Nursing Profession to Address Climate Change Through Nursing Education. *J Nurs Scholarsh* 2017, 49:679–687
11. Costello A, Montgomery H, Watts N. Climate change: The challenge for healthcare professionals. *Br Med J* 2013, 347:6060
12. Richardson J, Grose J, Bradbury M, Kelsey J. Developing awareness of sustainability in nursing and midwifery using a scenario-based approach: Evidence from a pre and post educational intervention study. *Nurse Educ Today* 2017, 54:51–55